

МІЖНАРОДНИЙ ТЕРОРИЗМ ТА УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

У статті розглядається тероризм як специфічна складова суспільно-політичного життя розвитку суспільства в різні історичні епохи; обґрунтовується теза: щоб позбутися його поширення в Україні, необхідно прискорювати трансформаційні процеси і суспільні перетворення.

Кожна історична епоха переживала певні явища і процеси, до яких була прикута увага людської спільноти протягом тривалого часу і які, певною мірою, визначали і характер тієї чи іншої епохи. Так, друга половина XIX століття проходила під знаком масового захоплення соціалістичними ідеями, а визначальним явищем другої половини XX століття стала "холодна війна". Саме до такої категорії в сучасному світі можна віднести міжнародний тероризм, що перетворюється на потужний інструмент, який використовується не лише проти влади в тій чи іншій країні, а все частіше і самою владою для досягнення своїх цілей.

Терор та тероризм не є продуктом сучасної епохи. Це – специфічна складова суспільно-політичного життя, яка, по суті, є постійним супутником історії людської цивілізації. Фізичне знищення ідейно-політичними противниками єгипетського фараона Ехнатона та римського імператора Гая Юлія Цезаря, вчинки Герострата і Нерона, винищення немовлят іудейським царем Іродом – це події давньої історії, які ми можемо визначити як терористичні дії. В I столітті нашої ери в Іудеї діяла секта сікаріїв, яка знищувала представників єврейської знаті, що співпрацювали з римськими завойовниками. В середні віки політичний терор здійснювали окремі таємні товариства в Китаї та Індії, представники мусульманської секти асошафінів убивали префектів та каліфів. Терор як практику суспільного життя, визнавали навіть ієрархи та ідеологи християнської церкви, в тому числі і Фома Аквінський, які допускали ідею вбивства правителя, ворожого, на їх думку, народів. Крім того, католицька церква освятила фізичне нищення жителів середньовічної Європи, звинувачуючи ідейних опонентів у еретизмі та чаклунстві (за деякими підрахунками, за декілька століть інквізиція спалила близько 9 мільйонів "відьом"). Сучасним ієрархам різних християнських конфесій, перед тим як звинувачувати ісламський тероризм, слід було б уважніше і об'єктивніше проаналізувати історію впровадження та поширення своєї віри.

Епоха Просвітництва сприяла переосмисленню суспільно-політичною думкою реалій соціального життя в його різноманітних проявах. Реальним продуктом цього процесу стало те, що в XIX столітті сформувалися теоретичні засади основних суспільно-ідеологічних напрямків. І терор як специфічна сфера суспільного життя теж знайшов своїх теоретиків. Одним із перших прихильників так званої "філософії бомби" виступив німецький радикал К. Гейнцген, який ще у 1848 році доводив, що фізичну ліквідацію сотень і тисяч людей можна виправдати "вищими інтересами людства". М. Бакунін був ідеологом "теорії руйнування" і вважав, що революціонери на шляху до досягнення своїх цілей не повинні йти на будь-які компроміси і бути глухими до стогону приречених. Чи не за Бакунініми діяли душоуби в осетинському Беслані? У 70-ті роки XIX століття ідеологи анархізму висували доктрину "пропаганди дією", згідно з якою лише терористичні дії можуть спонукати маси до тиску на уряд.

Отримавши потужне теоретичне підґрунтя, тероризм з другої половини XIX століття стає постійним фактором політичного життя, особливо в країнах Європи. Не була винятком у цьому ряду і царська Росія. Народовольці, есери, радикальні соціал-демократи влаштували буквально полювання на вищих сановників, членів царської родини і самих імператорів, розглядаючи терор як самопожертву на благо суспільства. Лише на П. Столипіна було зроблено 21 замах, останній з яких став смертельним для прем'єр-міністра Російської імперії [1:79]. Слід підкреслити, що вже в ту епоху терористи-практики та їх ідейні покровителі і натхненники передбачали можливість загибелі під час терористичних акцій ні в чому не повинних громадян. Жоден з лідерів російського більшовизму не висловив хоча б слова жалю з приводу загибелі людей під час проведення партійними терористами акцій по захопленню грошей, так званих "ексів".

У XX столітті терор переходить на якісно інший рівень – державний. Ставши постійною практикою діяльності фашистських та тоталітарних держав, терор трансформується в тероризм. Ці держави, крім постійного тиску методами насильства та беззаконня, залякування та примусу своїх громадян, уперше почали здійснювати постійні терористичні дії за межами своїх кордонів. Знищення С. Петлюри, Є. Коновальця, Л. Троцького, С. Бандери та інших достатньо відомих політичних діячів – це лише невелика відома частина "терористичного айсбергу" діяльності спецорганів радянської держави на теренах інших країн. Терористична діяльність була характерна і для німецького фашизму, коло об'єктів якого було практично необмеженим. Терор фашистської держави теж виходив далеко за межі Німеччини.

У наш час все частіше в заявах державних діячів, у працях науковців проводяться паралелі між сучасним тероризмом, який набув ознак міжнародного, і німецьким фашизмом та радянським тоталітаризмом.

І хоча суттєві риси цих історичних явищ збігаються, все ж, на нашу думку, ставити між ними знак дорівнює видається дещо поспішним.

Якщо ми достатньо знаємо про природу, мету, діяльність та характерні риси як фашизму, так і тоталітаризму, то з "міжнародним тероризмом" у сучасній упаковці все значно складніше, оскільки в даному випадку під загальною рубрикою фігурують абсолютні різні явища та процеси. Хоча у них є певний базовий

елемент – застосування сили, загроза силою, зневага до міжнародного права, створення ситуації невпевненості та страху, породження недовіри до влади з метою підкорення інших своїй політичній волі. Але це тільки один елемент, характерний для явищ і процесів, які науковці та політики характеризують як тероризм. А якщо перейти до аналізу організаційних структур, соціальних та політичних сил, інших системних підвалин "міжнародного тероризму", то питань постає значно більше, ніж відповідей. Відправним пунктом такого аналізу могло б стати юридичне трактування "міжнародного тероризму", але загальноприйняте юридичне тлумачення даного терміну відсутнє, а ті поняття, що існують у різних джерелах (а їх до сотні), страждають багатьма відчутними недоліками, головним з яких є домінанта політичної складової. Це свідчить про гостру політичну боротьбу навколо трактування "міжнародного тероризму", яка переноситься також і в сферу правової ідеології.

Примат політичного веде до подвійних стандартів в оцінці конкретних акцій та подій, наперед вирішуючи питання про їх відношення до "терористичних", "захисних", "національно-визвольних" чи "антитерористичних". Тут все підпорядковується політичній позиції того, хто привласнює собі функцію видавати вердикти і нав'язувати свою думку іншим. Це ми спостерігаємо в чисельних заявах адміністрації США з одного боку і лідерів ісламських екстремістських структур з іншого, в яких звучать взаємні звинувачення в розв'язанні міжнародного тероризму. Приблизно в такому ж дусі відбувається "діалог" між Кремлем та чеченською опозицією, між Ізраїлем та арабським світом і т. д.

Складається враження, що на початку XXI століття світ зіткнувся з новою глобальною проблемою під назвою "міжнародний тероризм", на боротьбу з якою необхідна мобілізація всіх ресурсів. І не без відповідних зусиль ЗМІ саме ця проблема чомусь опинилася в центрі уваги цивілізації, відтіснивши на другий план справді багаторічні глобальні проблеми людства – голод, бідність, хвороби, проблеми екології, нерівномірне споживання природних ресурсів, термоядерну загрозу та інші.

Серйозним фактором, який ускладнює об'єктивний і всебічний аналіз "міжнародного тероризму", є те, що справжні організатори, натхненники та опікуни терористичних дій у світовому масштабі залишаються в тіні, а на поверхні залишаються "фізичні особи" чи "організації", які є лише конкретними виконавцями злочинних актів.

З певною долею вірогідності можна говорити, що в тіні міжнародного тероризму стоять наддержавні, олігархічні структури, для яких не існує ні норм міжнародного права, ні суверенітету держав, ні міжнародних організацій, інших складових, що упорядковують життя людської цивілізації. У своєму прагненні до оволодіння ресурсами, що дає змогу панувати та нав'язувати іншим свою волю, ці структури використовують антигуманні методи та засоби, в тому числі і терористичні.

Сприяли перетворенню тероризму в міжнародний і такий, що несе в собі суттєву загрозу людській цивілізації, і країни західного світу, особливо США. В прагненні нав'язати іншим свою цивілізаційну модель, свої принципи демократії, свої цінності, західні країни переступили, на наш погляд, межу розумного, що спричинило нову хвилю етнонаціональних, релігійних, міждержавних конфліктів у світі.

Цілком можна погодитись і з думкою деяких російських вчених (С. Ю. Казеннов, В. М. Кумачов), які вважають, що спалаху тероризму, особливо в нестабільних регіонах, сприяє і сучасний світовий порядок перехідного періоду від біполярного до однополярного світу. Руйнування старих глобальних і регіональних структур міжнародної безпеки, характерних для епохи біполярної моделі, в багатьох випадках супроводжується розхитуванням чи розпадом державних утворень. Світ, на їх думку, вступив у тимчасовий етап крайньої нестабільності, невизначеності та зниженої безпеки. Усталені механізми державного, регіонального та міжнародного контролю над процесами, які відбуваються у світі, все частіше не спрацьовують, виникають геополітичні ніші та порожнечі. Саме сюди і направлені погляди та дії міжнародного тероризму.

На нашу думку, до геополітичних нестабільних регіонів можна віднести і деякі держави, що утворилися на терені колишнього Радянського Союзу. Після розпаду СРСР різнопланові прояви тероризму стали реальним фактом у житті громадян пострадянського простору. Не стала винятком і Україна, в 13-річній історії якої мали місце прояви і політичного, і бізнесового, і кримінального, і релігійного терору.

Якщо проаналізувати хроніку тероризму на території пострадянських країн, то лівова частка цих акцій здійснювалась і продовжує здійснюватися в межах Російської Федерації. Цей феномен має під собою як історичну традицію, так і сучасні фактори, провідні з яких слід виділити:

- російська інтелігенція ще в кінці XIX століття вважала, що лише у формі тероризму вона здатна захистити своє право на свободу та демократію в боротьбі проти самодержавства. Російські історики вважають, що за час діяльності російських революціонерів було здійснено близько трьохсот терористичних актів [2];

- іншими історично-традиційними причинами тероризму в Росії, як вважають спеціалісти, є історично сформована соціально-психологічна установка на екстремізм і нетерпимість, притаманна самій природі російського суспільства. Росія має історичну традицію у вигляді добре організованого, законспірованого, розгалуженого та масового терору ("Народна воля", бойові організації есерів та більшовиків, ідеологи тероризму);

- Росія була і є поліетнічною та поліконфесійною державою, а конфлікти, які виникали на цьому ґрунті, вирішувалися лише силовими методами, що "заганяло" причини конфліктів в глибину;

- для російського суспільства притаманне імперське мислення, яке не дає змоги зрозуміти об'єктивність потягу пригнічених імперією народів до самоідентифікації в межах своєї національної держави.

Стосовно сучасних причин, то можна виділити такі:

- Росія стала спадкоємницею СРСР і усядикувала чимало "родимих плям" тоталітарного минулого: політику державного тероризму, більшість колишньої номенклатури, яка на підсвідомому рівні не здатна жити й працювати в демократичних умовах, міфи про державну велич і "месіанську" історичну роль;
- російська влада, не використавши демократичного інструментарію, забувши про свої пропозиції (Б. Сльцин обіцяв регіонам: "Берите стільки суверенитету, скільки зможете проглотити"), розпочала першу та другу чеченські війни;
- новітня історія Росії характеризується "розповзанням" влади, а Кремль з метою протистояння цьому процесу визнає лише адміністративно-силові методи, що посилює авторитаризм і нищить тендітні прояви демократії.

Аналізуючи причини посилення тероризму в Росії і приділяючи їм стільки уваги, ми керувалися українськими реаліями, а точніше – українсько-російськими реаліями. Якщо вивільнитися від усіх історичних перекручень та ідеологічних нашарувань радянської доби, звільнитися від ілюзій і марних сподівань, а оцінювати українсько-російські відносини з точки зору холодної аналітики, то постає така ситуація – Росія жорстко і прагматично відстоює свої інтереси і стратегічні плани, не зважає на те, що Україна є суверенною і незалежною державою. В свою чергу, Україна практично віддала Росії свій інформаційний простір, а можливості сучасних ЗМІ у формуванні суспільної думки і суспільного мислення справді стають безмежними. Це несе в собі потенційну загрозу інформаційного тероризму. Відсутність сучасного кордону з Росією (це майже три тисячі кілометрів, і Росія всіляко гальмує його створення) робить Україну вразливою від різних негативів сьогодення саме зі Сходу, і перші його прояви ми вже маємо – стабільний потік азіатських мігрантів-нелегалів через Росію в Україну і далі в Європу та налагоджений наркоканал з Афганістану в ту ж Європу. І немає ніяких сумнівів в тому, що наркоділки, створивши канал доставки, не будуть його всіляко відстоювати, включаючи і терористичні засоби.

Базування в Криму російського Чорноморського флоту не дає державницьких настроїв на півдні України, а інцидент з Тузлюком був спровокований не Україною, а певними російськими структурами.

Засилля примітивної російської попси в радіо та телеэфірі, російських телесеріалів кримінального змісту, абсолютне панування російської книжкової продукції на нашому ринку вихолощує культурні та духовні начала українського народу. І цей ряд прикладів можна множити і множити.

Мета дій Росії стосовно України цілеспрямована і зрозуміла – повернути "меншу" сестру в свій територіальний простір або перетворити Україну в абсолютно залежного васала, декорованого атрибутами самостійності. А васалів, як свідчить історичний досвід, використовують тільки для власних потреб і вигоди. У такому випадку немає ніяких гарантій від того, що тероризм з російських територій не буде штучно перенесений і на українські землі. А враховуючи поліетнічність та поліконфесійність України легко передбачити трагізм такого можливого сценарію.

Серйозність потенційних терористичних загроз зі Сходу об'єктивно мала б прискорити вступ України до НАТО, бо в даному контексті Атлантичний союз – це не лише європейські цінності, це і можливість знайти захист під натівською "парасолькою".

Окремою темою з точки зору потенційних терористичних загроз щодо України є тема арабо-ісламського тероризму. Арабський світ для України мав би стати стратегічно партнерським, в першу чергу з огляду на енергетичні джерела. Українська влада так і не здійснила плани створення альтернативних джерел постачання з арабських країн, про що говорив Л. М. Кравчук за часів президенства. Перебування українського військового контингенту в Іраку несе в собі потенційну можливість того, що арабські терористичні структури можуть "поглянути" і в напрямку України.

Так званий ісламський тероризм, на нашу думку, буде існувати ще достатньо тривалий історичний період. В його радикалізації не останню роль відіграли західні країни, особливо США. Після 11 вересня 2001 року США почали здійснювати політику насильницької демократизації, обравши першим "полігоном" Ірак. Проте кривавий хаос у цій країні поширюється, перспективи демократичних виборів стають похмурішими, а деякі скептики-політологи взагалі вважають спроби встановлення демократії в арабському світі марними.

Тому встановлення з ісламським світом різнопланових багаторівневих стосунків, розрахованих на тривалу перспективу, – це значною мірою і проблема антитерористичної безпеки.

У сучасному світі, глобалізованому і наскрізь прорізаному інформаційними "корпускулами", існують й інші загрози привнесення терористичних проявів в Україну ззовні.

Проте не менш важливими є і питання, пов'язані з внутрішніми реаліями. Криза духовності, руйнування ідеалів, атмосфера насильства, беззахисності, слабкість державних і державницьких засад, розмитість політичної структури суспільства, інші негаразди є благодатним ґрунтом для зростання злочинності і терору, які крокують поруч, а нерідко і зливаються. Опитування, проведене Центром Разумкова в липні 2004 року у всіх регіонах України, свідчить: 82% респондентів не відчують себе господарями незалежної держави, бо основні проблеми народу в Україні постійно не вирішуються [3:18].

Реальний вихід з такої ситуації полягає в прискоренні трансформаційних процесів і суспільних перетворень в Україні. Тринадцять незалежних років звелися до декларації реформ. Досвід Балтії, Угорщини, Польщі та інших європейських держав колишнього союзу наглядно демонструє, на якому цивілізаційному щабелі могла б перебувати Україна. І питання зводиться до одного – чи залишила примхлива Історія нашій країні час на цивілізаційну трансформацію в напрямку демократичних ідеалів, чи знову вирішила посміятися над прагненням українців жити в незалежній і модерній державі?

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Яковлев А.Н. Сумерки. – М., 2003. – 687 с.
2. Гушер А. И. Проблема терроризма на рубеже третьего тысячелетия новой эры человечества // [http: // www.e.jonal.ru/p_euro-st3-3.html](http://www.e.jonal.ru/p_euro-st3-3.html)
3. Дзеркало тижня. – 2004. – № 38. – 24 с.

Матеріал надійшов до редакції 30.09.2004 р.

Біленький Е.А. Международный терроризм и украинские реалии.

В статье рассматривается терроризм как специфическая составная социально-политической жизни развития общества в разные исторические эпохи; обосновывается тезис о том, чтобы предотвратить его распространение в Украине необходимо ускорить трансформационные процессы и общественные изменения.

Bilenky E.A. International Terrorism and Ukrainian Reality.

The item addresses terrorism is an indispensable constituent of social political life and societal development at different historical stages. To prevent its escalation in Ukraine the government should accelerate social transformation processes.